

ZPRÁVA O KORESPONDENCI DRAMATIKA HAVLA S NAKLADATELEM ŠKVORECKÝM

Michal Příbář (Brno)

A Report on the Correspondence between the Playwright Havel and the Publisher Škvorecký

Abstract: Josef Škvorecký and Václav Havel were among the most renowned figures of Czech culture of the second half of the 20th century. Nevertheless, their mutual relations developed when Škvorecký already lived in exile in Toronto and Havel faced Communist repressions as a spokesman of the Charta 77. When they began to cooperate on an exile edition of Havel's plays in 1976, they had to overcome not only the obvious complications caused by the Communist regime but also the embarrassment at Havel's parodic depiction in the character of the playwright Hejl in Škvorecký's novel *The Miracle Game* (1972). Over the years, Havel gained more and more credit and respect from Škvorecký. The study presented is based on their mutual correspondence from the years 1976–1989. Primarily, it deals with their professional cooperation, yet it offers a more general perspective as well. The reader is thus given an insight into the publishing practice of the Škvoreckýs as well as into Havel's civic and political strategies that made him an informal authority not only in dissent but also in exile.

Keywords: exile literature – dissent in Czechoslovakia in 1969–1989 – Charta 77 – Sixty-Eight Publishers

Václav Havel (1936–2011) a Josef Škvorecký (1924–2012) patřili k nejvýznamnějším osobnostem české poválečné kultury i kulturního života. V jistém smyslu byla jejich úloha téměř zakladatelská: vydáním Škvoreckého *Zbabělců* v roce 1958 nepochybně nastala nová kapitola ve vývoji české prózy, inscenace Havlovy *Zahradní slavnosti* v Divadle Na zábradlí roku 1963 zase přinejmenším „spoluzahájila“ novou éru českého dramatu. Oba autory spojoval také fakt, že si nikdy nezadali s komunistickou mocí. I na půdě progresivního Svazu československých spisovatelů v druhé polovině šedesátých let působili trochu jako outsideři, byť zvláště v Havlově případě nemálo aktivní. Přesto se nikdy osobně nesblížili.

Možná za to mohl relativně vysoký věkový rozdíl, který jim v mládí znemožnil sdílet společné zážitky, jež by vytvořily pevné základy budoucího přátelství. Seznámili se ještě v hlubokých padesátých letech, tedy v době, kdy *Zbabělci* byli dávno napsáni, zatímco Havel cestu ke svému charakteristickému uměleckému výrazu teprve hledal. Vzdálení si však byli i v řadě dalších ohledů: navzdory vážné a nebezpečné aféře s románovou prvotinou Josef Škvorecký nebyl povahou rebel, ba ani „aktivista“, jak by se řeklo dnes, a v šedesátých letech se generačně, osobnostně a do jisté míry i názorově zcela minul s okruhem redaktorů měsíčníku *Tvář* (1964–1965, 1968–1969), za který Havel naopak neohroženě bojoval a posléze se stal dokonce předsedou jeho redakční rady. Hlavního kritika tohoto časopisu a Havlova přítele Jana Lopatku Škvorecký ještě po letech označoval za „sekyráře z *Tváře*“.¹

V lednu 1969 se cesty obou osobností rozešly i v geografickém smyslu slova. Manželé Škvorečtí odletěli do Kanady, zatímco Havel zůstal v Československu. Příčiny odlišnosti jejich odpovědi na otázku, zda zůstat, či emigrovat, byly zřejmě ryze osobní, neboť v odhadu domácího politického vývoje byli oba stejně skeptičtí. Škvorecký však od středoškolských let žil americkou literaturou, kterou hojně překládal, ale i americkou kulturou v širším slova smyslu, o níž v šedesátých letech hojně publikoval. Skepse jako obecný rys jeho povahy mu pomohla i ve chvíli, kdy se v roce 1966 vydal za oceán poprvé. Nečekaly ho tu jen příjemné zážitky, přímá konfrontace s obdivovaným, ale dosud jen tušeným světem Severní Ameriky však jeho kulturními ani politickými postoji nikterak neotřásla. Havel pobýval ve Spojených státech na jaře 1968, setkal se zde s řadou osobností poúnorové emigrace (včetně Ferdinanda Peroutky), a po srpnu 1968 usoudil, že jeho místo bude doma. Zatímco v červnu 1969 po zastavení *Tváře* prakticky pozbyl jakoukoli možnost oslovovat veřejnost umělecky i publicisticky, Škvoreckému ještě v roce 1969 vycházely knihy, a přestože druhé vydání románu *Lviče* šlo již v roce 1970 do stoupy, v týdeníku *Svět práce* a na vlnách Československého rozhlasu mohl jeho autor vystupovat až do léta téhož roku.

V roce 1971 založili manželé Škvorečtí v Torontu nakladatelství Sixty-Eight Publishers a pokusili se jeho autorské zázemí vytvořit i v Praze. Přímo nebo prostřednictvím společných známých oslovili například Jana Zábrana, Bohumila Hrabala, Ludvíka Vaculíka, Jiřího Stránského

¹ V soukromém dopisu Vilému Prečanovi z 9. 2. 1982. – Soukromý archiv Viléma Prečana.

a další, Václava Havla však nikoli. Možná v té chvíli ještě neuvažovali o vydávání divadelních her, možná chtěli nejprve jen na bližších přátelích ověřit, nakolik doma žijící zakázání spisovatelé najdou odvahu ke kroku existenčně nepochybně velmi riskantnímu, ale možné je i to, že právě k Havlovi měli poněkud rezervovaný vztah. Odvahu v roce 1971 nenašel žádný z oslovených² a trvalo to ještě plné tři roky, než Karel Pecka svým románem *Štěpení* uskutečnil první pokus.

Již v roce 1972 vydal Josef Škvorecký ve svém nakladatelství román *Mirákl*, v němž jako by účtoval s československými poválečnými dějinami a jejich aktéry. Podle svědectví řady jeho přátel³ patřil nejen Škvoreckého autobiografický hrdina Danny Smiřický, ale i sám autor k intelektuálům, kteří v úspěch Dubčekova pražského jara 1968 nevěřili. Ne že by si ho nepřáli, domnívali se však, že vývoj příliš rychle míří k destrukci určujících zásad „státního socialismu“, čemuž Sovětský svaz za každou cenu zabrání. Hlasité projevy touhy po svobodě i nadšení nad tím, že už je jí (téměř) dosaženo, popřené 21. srpna neúprosnými „velkými“ dějinami, přivedly Škvoreckého k interpretaci pražského jara jako pitoreskního kabaretu tragické zkázonosné naivity. Její nositele v *Miráklu* zaznamenal prostředky klíčového románu (ač před takovým chápáním svého díla čtenáře v úvodu odrazuje), takže není divu, že se v jednotlivých postavách snadno poznali. Patřil k nim i Václav Havel, jehož Škvorecký převlékl do postavy „světoznámého dramatika Hejla“.

Škvorecký se ve své tvorbě vždy snažil podat subjektivní, ale autentickou zprávu o tom, jak vidí svět, a nenechával se při tom příliš svazovat osobními vztahy. I blízké přátele často zobrazoval v někdy laskavé, jindy však spíše ironické, či dokonce až sarkastické zkratce. Danny Smiřický coby vypravěč nevzal v úvahu hodnotu různých statečných činů, jichž se Havel dopustil již v šedesátých letech (např. jeho chování během politického procesu s prozaikem Janem Benešem, odsouzeným za spolupráci s Tigridovým *Svědectvím*, či jeho petiční aktivity ve prospěch administrativně pronásledované *Tváře*), a zkarikoval Hejla jako jednoho z těch, kteří svým naivním chováním vyvolali tragédii 21. srpna. Havel se v „*Českém rozhovoru*“ s Jiřím Ledererem od *Miráklu* distancoval jako čtenář, ovšem ačkoli zdůraznil, že postava dramatika Hejla mu nevadí, nikoho nepřesvědčoval ani o tom, že by se mu líbila: „*Aha, Mirákl. Ten mne ovšem spíš rozesmutněl, než rozcílil. Považuji ho totiž za značný autorský neúspěch, ba řekl bych přímo krach, což mne rozesmutňuje tím spíš, že Škvoreckého mám rád. Proč se mi ta knížka nelíbila, říkat nebudu, bylo by to dlouhé vysvětlování. Zde bych měl snad jen pro pořádek uvést, že to ani v nejmenším nebylo proto, že v ní vystupují, byť pod jiným jménem, a že jsem líčen v podstatě jako šašek a vůl. To mi, čestné slovo, vůbec nevadí.*“⁴

V polovině sedmdesátých let nabývaly Škvoreckého záměry vydávat v Torontu i doma žijící autory konkrétních

obrysů. Komunistický režim se sice přidal k závěrům helsinské Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a ratifikoval Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, dodržovat jej však nezačal. Autoři, jimž normalizační moc znemožnila veřejný kontakt s publikem, tak pochopili, že pokud chtějí psát pro české čtenáře, pak jim kromě skromného samizdatu nezbývá než zareagovat na výzvy manželů Škvoreckých či zakladatelů konkurenčního Indexu Adolfa Müllera a Bedřicha Utitze a začít spolupracovat s exilovými nakladateli. O konkrétních podmínkách publikačních možností v Torontu Škvorecký informoval domácí autory v lednu 1976; kromě Václava Havla byli mezi oslovenými např. Jiří Gruša, Mojmir Klánský, Ivan Klíma, Jan Trefulka či Ludvík Vaculík. S výjimkou Klánského všichni zareagovali pozitivně. Václav Havel tak učinil prostřednictvím svého bratra Ivana dne 9. července 1976.

Protože se Ivan M. Havel jako pracovník Československé akademie věd v té době ještě ojedinele dostal na Západ, využil jedné takové příležitosti a z Londýna poslal Škvoreckému dopis, v němž vyřizuje bratrův vzkaz, že jeho rukopisy jsou torontskému nakladatelství k dispozici. To ovšem pouze z hlediska autorských a nakladatelských práv: fakticky se totiž Škvoreckému podařilo sehnat pouze *Audienci*, která ostatně již vyšla v Tigridově *Svědectví*, a překladatelka Věra Blackwell, s níž se Ivan Havel v Anglii sešel, mu již dříve poskytla *Spiklence* a *Žebráckou operu*. Nebylo však jasné, kolik dalších her Václav Havel napsal a které by si případně nepřál publikovat. Škvorecký proto autorovi prostřednictvím jeho bratra nabídl několik variant podoby budoucí publikace, Ivan Havel se je musel doslova naučit z paměti a po návratu do Prahy pokud možno přesně vyřídit.⁵

Příjemci však zprostředkované zprávy zřejmě připadaly nesrozumitelné či zmatečné, a proto se rozhodl rezignovat na přílišnou konspiraci a se svým budoucím nakladatelem zahájil přímou korespondenci. První dopis je datován 5. srpna 1976 a Václav Havel v něm mj. píše: „... zdá se mi být zbytečné něco skrývat, nebo tajit, nebo vzkazovat přes prostředníky: budem si psát o našich věcech přímo a otevřeně. Co se může stát? Nanejvýš to, že a) někdo, komu nejsou naše dopisy určeny, se o některých věcech dozví o pár měsíců dřív, než kdybychom si přímo nepsali, anebo že b) některé dopisy nedojdou. Proto navrhuji, abychom si příjem každého dopisu potvrdili navzájem pohlednicí – ta dojde vždycky. Nedojde-li, bude to tedy znamenat, že nebyl doručen ani dopis, jehož příjem měla potvrdit – pak bude teprve třeba najít nějaký rafinovanější způsob.“

Dopisů a pohlednic, které si Havel se Škvoreckým vyměnil do konce roku 1989, se dochovalo celkem sedmdesát. Uloženy jsou v Hoover Institution na Stanford University v Kalifornii, kam Škvorecký v roce 1994 umístil podstatnou část svého osobního fondu.⁶ Originály Havlových dopisů jsou doplněny průpisy Škvoreckého odpovědí (nelze tedy

² Srov. mj. korespondenci ŠKVORECKÝ – ZÁBRANA 2010, s. 147n., 172.

³ Srov. např. EMMEROVÁ 2005.

⁴ LEDERER 1979, s. 45–46.

⁵ Korespondence mezi Josefem Škvoreckým a Ivanem M. Havlem je uložena ve fondu Josefa Škvoreckého, Hoover Institution – Library and Archives, Stanford, California USA. Box 33, Václav Havel, karton 13. Zde je uložena i veškerá další citovaná korespondence s Václavem Havlem.

⁶ Kopie všech níže citovaných dopisů jsou zájemcům dostupné též v Knihovně Václava Havla v Praze.

vyložit, že v některých případech se od nich mohly originály lišit např. rukopisnými vpisky či korekturami). Doručování dopisů však – na rozdíl od pohlednic – nebylo svěřeno československé ani kanadské poště, starala se o ni „dizi-pošta“, jak Havel nazýval obvykle diplomatickou „zprostředkovatelnu“, organizovanou především Jiřinou Šiklovou v Praze a Vilémem Prečanem v západním Německu. Proto také byly prakticky všechny dopisy doručeny – opět na rozdíl od pohlednic, ačkoli převážná většina Havlových „pozdravů z Hrádečku“, obvykle spolupodepsaných několika zrovna přítomnými přáteli, si svého adresáta v Torontu našla.

*

První kapitolu vzájemné korespondence Josefa Škvoreckého a Václava Havla tvoří dopisy, odesílané v letech 1976–1978, tedy v období historicky významném. Na konci roku 1976 se Havel zúčastnil přípravy prvního Prohlášení Charty 77, na něž státní moc zareagovala nejen mohutnou antikampaní ve všech sdělovacích prostředcích, ale i kriminalizací hlavních aktérů. Důvody byly zvoleny ovšemže zástupné (v Havlově případě šlo o odeslání rukopisu paměti Prokopa Drtiny do zahraničí), a také Havlův první rozsudek byl mírný (po čtyřměsíčním pobytu ve vyšetřovací vazbě byl odsouzen k podmíněnému trestu).

Relativně bohatou korespondenci z roku 1976 věnují Havel i Škvorecký přípravě již zmíněné knihy Havlových her, které vznikly po roce 1970. Autor souhlasil s tím, aby vyšly v úplnosti, a z pochopitelných „technických“ důvodů svěřil korektury nakladateli. Až v momentu, kdy mu „dizi-pošta“ doručila hotový svazek, se ukázalo, že Škvorecký k dispozici pouze v průběžné, autorsky nedokončené a ještě ke všemu neúplné verzi. Havel vzal nicméně tento omyl na sebe: „*Ani jsem Vám to původně nechtěl psát, ale pak jsem si říkal, že byste to přeci jen měl vědět. Nevím, jak se Vám dostala do ruky, ale je to celé především má chyba: nemám nedefinitivní verze pouštět z ruky, a když už to udělám, mám dohlédnout, aby je v okamžiku, kdy je hotova konečná verze, všichni, kdo je mají, zničili – jinak dojde snadno k změně. No nic, to už nespravíme a nic to nemění na skutečnosti, že mi dosud tak pěkně vypravená knížka nevyšla.*“⁷

Již v tomto období začíná Havel působit také jako „literární agent“ svých přátel. Svými doporučeními reaguje na Škvoreckého (nakonec neuskutečněný) záměr vydat knižní výbor současné české dramatiky, udílí souhlas s vydáním původně samizdatového sborníku *Pohledy I* (ani tento Škvoreckého plán však nebyl realizován) a navrhuje Škvoreckému, jak postupovat při vydávání díla poněkud bázlivého Egona Bondyho: „*Jak víte, napsal moc knih, je mezi tím dost textů slabších, ale občas se v jeho hyperprodukcii najdou věci téměř geniální. (...) On sám by šíleně rád vydával, ale zároveň se šíleně bojí. Ted' se mi podařilo vymyslet a realizovat určitý trik: Bondy dal generální zastoupení svých textů Rowohlt Verlagu s tím, že autorská práva převádí na děti své družky Julie, žijící v Anglii (ty děti). To*

znamená, že kdybyste chtěl cokoliv od něho vydat,⁸ nemusíte jednat s ním, ale stačí jednat s Rowohltem; on totiž takovým zvláštním způsobem dal svůj © plně tomuto nakladatelství, aby se jaksi vyzul z odpovědnosti.“⁹

Dopis, z něhož pochází uvedený citát, není datován; podle odborníků z Knihovny Václava Havla byl odeslán v prosinci 1978. Je to nanejvýš pravděpodobné: Havel se v něm totiž zmiňuje o „domácím vězení“, do něhož ho Státní bezpečnost uvrhla jak v Praze, tak na Hrádečku, kde 28. prosince 1978 vztyčila „*zvláštní strážní domek na muřích nohách, vzdáleně se podobající sovětskému Lunochodu*“.¹⁰ O pět měsíců později se vězení domácí změnilo ve skutečné. Dne 29. května 1979 byl Havel v souvislosti s policejním zátahem na představitele Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) zatčen a znovu vsazen do vyšetřovací vazby. Ve zjevné snaze vyhnout se alespoň v jeho případě soudnímu procesu režim Havlovi v srpnu 1979 navrhl urychlené vystěhování do USA, vyšetřovaný však nabídku z Broadwaye odmítl a koncem října byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na čtyři a půl roku. Na korespondenci s torontskými nakladateli samozřejmě nebylo ani pomyslení.

*

V důsledku vážného onemocnění byl Havel propuštěn „již“ počátkem března 1983 a hned v dubnu píše do Toronta. V této době již autor *Mirácku* dobře věděl, že jeho Danny Smiřický tenkrát v osmašedesátém Hejla nepochopil správně. Že to, co se mu tehdy jevílo jako Havlovo efektní surfování na vlně dobové módy „otevřenosti“ pražského jara, bylo naopak vyjádřením názorové pevnosti a principiálnosti ve světě skutečně hojně inscenovaného dramatika, principiálnosti o to překvapivější, že Havel v osmašedesátém roce teprve dospíval do Kristových let. Principů se však držel i nadále a zaplatil za to (prozatím) bezmála čtyřmi roky života. Není tedy divu, že se Škvoreckému nechtělo tuto záležitost v korespondenci po letech otvírat, což však Havel nerespektoval – a Škvoreckému se za svůj výše citovaný soud o jeho románu omluvil (!): „*... kdysi jsem se dost pohrdlivě vyjádřil o Mirácku, možná jste to zaregistroval (bylo to v rozhovoru s Jiřím Ledererem). Už jsem se několikrát chystal uvést to na pravou míru a vždycky jsem na to zapomněl. Dodatečně jsem si svůj kategorický soud totiž vyčítal. Hlavně z dvou důvodů: 1) Měl jsem to půjčené na jednu noc, přečetl jsem to tedy velmi povrchně, ba dokonce jsem musel přeskakovat, a za těchto okolností je neseriózní vynášet jakékoli soudy. 2) Svůj názor jsem neměl říkat vůbec, anebo ho zdůvodnit; jen tak to zavrhnout bez analýzy a argumentace je rovněž – aspoň v tomto případě – neseriózní. Takže se Vám za to po letech omlouvám, spíš jen tak pro pořádek, je to jedno a je to zapomenuté.*“¹¹ Škvorecký Havlovi omluvu odmítl jako zbytečnou a nemístnou, sám však stejnou mincí neoplatil a zjevně ne právě příjemné téma *Mirácku* v komunikaci s Havlem navždy opustil.

⁷ Václav Havel Josefu Škvoreckému, 14. 1. 1978.

⁸ Bondyho román *Invalidní sourozenci* vyšel v Torontu roku 1981.

⁹ Václav Havel Josefu Škvoreckému, b. d., snad prosinec 1978.

¹⁰ Havel, Václav: „Zpráva o mém domácím vězení“. In: HAVEL 1989, s. 306. Text je datován 6. 1. 1979.

¹¹ Václav Havel Josefu Škvoreckému, 28. 9. 1983.

Důvody, proč Havel psal do Toronta tak brzy po svém propuštění, byly jednak společenské (Zdena Škvorecká Havla zastoupila při ceremonii na York University, která mu v červnu 1982 udělila čestný doktorát), jednak opět pracovní. Ještě v době Havlova věznění zahájil Jan Lopatka ediční přípravu *Dopisů Olze*, a ačkoli v dubnu ještě dílo nebylo zcela dokončené, autor již Škvoreckému avizuje jeho zaslání. „*Asi to bude prodělkové, ale já bych si to zaplatil, tolik mi na tom záleží.*“¹² Sixty-Eight Publishers rukopis rádi přijali. Ačkoli dokázali správně odhadnout, že tato kniha na sebe nevydělá a že na ni žádnou významnou dotaci neseženou, považovali již v té době Havla za natolik prestižního autora, že odmítli nejen autorův finanční příspěvek, ale i jeho nabídku, že by v případě nezájmu Škvoreckých rukopis zaslal Alexandru Tomskému, který právě rozjížděl činnost svého londýnského nakladatelství Rozmluvy.

Po předchozí zkušenosti si však Havel tentokrát vymohl autorské korektury: „*Místy je to totiž dost komplikovaný text,*“ píše Havel Škvoreckému v červnu 1983, „*v němž sebemenší – Vámi při Vaší vytiženosti těžko zpozorovatelný – překlep, totiž tiskařský překlep, může zcela změnit smysl věty a třeba i celého dopisu. Víím, že to všechno děláte tak trochu na koleně – skoro jako my tady – a že Vám mohou nějaké drobnosti uniknout. A já bych nerad, aby má radost z Vašeho vydání byla kalena nějakými technickými lapsusy, jako byla má radost z krásného vydání mých her kalena tím, že Spiklenci, má nejllepší hra, tam vyšla v nějaké své zárodečné a neplatné verzi, která byla – možno-li – ještě blbější než konečná podoba. Pro kohokoliv jiného je korektura nesmírně namáhavým úkolem, protože to musí slovo od slova srovnávat s předlohou, já bych ji měl velmi rychle, protože na první pohled poznám, co jsem mohl napsat, a co ne. Na téhle knížce, vybočené víc než cokoli jiného, mi záleží víc než na čemkoliv jiném, proto bych možnost té korektury uvítal.*“¹³

Nutno podotknout, že do běžné praxe torontského podniku autorské korektury nepatřily, což lze snadno pochopit, představíme-li si náklady na poštovné za zásilky autorům doslova rozestým po celém světě. Svou roli sehrály i zkušenosti s autorskou „nekázní“: v některých případech by si totiž množství autorských zásahů vyžádalo pořízení nové sazby (v osmdesátých letech anoncovaný román Arnošta Lustiga *Král promluvil, neřekl nic* ostatně právě z tohoto důvodu v Torontu nakonec vůbec nevyšel).¹⁴ Vědomi si závažné chyby v předchozí Havlově knize, učinili Škvorečtí tentokrát výjimku z pravidla, a to navzdory komplikacím takřikajícím geopolitickým, ale i technickým. Sloupcové „obtahy“ odešly z Toronta do Prahy v únoru 1984 prostřednictvím Viléma Prečana, a protože se Škvorečtí v té době o sazbu již starali sami na vlastním sázecím stroji, jehož technické dispozice přesahovaly domácí zkušenost, bylo zapotřebí autora podrobně instruovat: „*Je to computer printout, pokud s tou*

technikou nejste obeznámen, Váš bratr Vám to jistě vysvětlí. Až se disketa s Vašimi opravami projede sázecí mašinou, vyleze z toho tzv. camera ready copy, která bude mít přirozeně pravý okraj zarovnaný a bude rozdělená do stránek atd. Zdena Vám na korektuře poznamenala, že nemáte opravovat Ž, ó a ú – tyhle znaky nám chybí v printoutové mašině, tj. neotiskují se, ale záznam na disketě je, takže až věc projde typesetterem, vysází se vše bezvadně. Doufám, že je mi rozumět.“¹⁵ Práce na přípravě publikace se i z tohoto důvodu protáhly, takže první výtisk zaslal Škvorecký Havlovi až 19. dubna 1985 opět Prečanovým prostřednictvím (obvykle měli autoři Sixty-Eight Publishers nárok na 30 výtisků, první exemplář dostali okamžitě letecky, zbývajících 29 rovněž okamžitě, ale lodí).

V Havlově bibliografii druhé poloviny osmdesátých let rychle přibývalo celovečerních divadelních her, do nové aktovky s ústředním hrdinou Ferdinandem Vaňkem se však autor přes Škvoreckého opakovaně přesvědčování nepustil. Za účasti Karla Hvizďaly připravil „předběžné memoáry“ nazvané *Dálkový výslech* a po celé období psal značné množství článků, reflektujících situaci československé společnosti, ovšem i svou vlastní. Jeho knihy vycházely kromě samizdatu samozřejmě pouze v exilu, především v Rozmluvách a Strožově Poezii mimo domov. V Torontu už nevyšla žádná. Neznamená to, že by Havel na torontské nakladatelství zavěšel (i když to tak Škvoreckým nutně muselo připadat).¹⁶ Zřetelně však postupoval strategicky: zájem o jeho publikace doma velmi sílil a pašování knih z exilu domů bylo – až na smutnou výjimku případu francouzského karavanu z dubna 1981 – relativně úspěšné. Majitelé konkurenčních nakladatelství Alexandr Tomský (Rozmluvy) i Daniel Strož (Poezie mimo domov) byli velmi rychlí a operativní, zatímco manželé Škvorečtí vydávali knihy podle obvykle dvouletého edičního plánu. Oba konkurenti navíc reprezentovali různé části české společnosti: Tomský křesťanské konzervativce, Strož umírněnou konciliantní levici, a Havel by jistě rád publikoval i v nakladatelství tzv. socialistické opozice Index, které sice velmi usilovalo o rukopisy domácích autorů, avšak Havel jako dramatik a esejista zřetelně odlišného politického založení jeho koncepci příliš nevyhovoval. Není třeba budoucího prezidenta podezírat, že si tímto způsobem budoval zázemí pro příští politickou kariéru, nicméně s politickou situací jeho úvahy nepochybně souvisely. Zdá se být velmi pravděpodobné, že Havlovi ojedinělou „integrující“ úlohu rozpoznalo nejen jeho disidentské okolí, ale i on sám. Pokud měla být protirežimní opozice úspěšná (přestože podobu onoho případného úspěchu si zřejmě neuměl představit ani Havel), pak se bez integrující osobnosti v čele neobešla. A protože disent těžko mohl kohokoli volit do jakékoli funkce, bylo zapotřebí „vygenerovat“ vůdčí osobnost přirozeným vývojem. Havel uměl předvídat a jistě velmi dobře věděl, že se této roli s nejvyšší pravděpodobností nevyhne.

¹² Václav Havel Josefu Škvoreckému, 5. 4. 1983. – Otázku financování jednotlivých publikací, které vyšly v torontském nakladatelství, lze přesně zodpovědět pouze v ojedinělých případech, k nimž se dochovaly doklady ve Škvoreckého fondu, uloženém v torontské Thomas Fisher Rare Book Library. Doklady k vydání knih Václava Havla bohužel ve zpracované části fondu k dispozici nejsou.

¹³ Václav Havel Josefu Škvoreckému, 7. 6. 1983.

¹⁴ SALIVAROVÁ 2004, s. 31.

¹⁵ Josef Škvorecký Václavu Havlovi, 24. 2. 1984.

¹⁶ Srov. dopis Josefa Škvoreckého Václavu Havlovi z 27. 5. 1986 a Havlovi odpověď z 3. 8. 1986.

Jednal tedy tak, aby byl v pravou chvíli různým skupinám domácí i exulantské společnosti takřkajíc „k dispozici“.

Ačkoli s výjimkou filozofického sborníku *Hostina*, který původně připravil pro samizdatové vydání v Edici Expedice, Havel nové rukopisy do Toronta neposílal, své sympatie dával Škvoreckým najevo jinými způsoby: využíval svého stále silnějšího vlivu na západní politiky a intervenoval ve prospěch Škvoreckého žádostí o finanční podporu a sám jednu významnou poskytl. Již počátkem listopadu 1984 na pohlednici, zaslané běžnou poštou, torontským oznámil, že se rozhodl „*zahanbit exilové milionáře a poslat dar*“, což s jistými komplikacemi skutečně učinil. Škvorecký potvrdil jeho příjem koncem ledna 1985 a označil jej za velkomyslný; částka nicméně nikde zmíněna nebyla.

Literární, resp. nakladatelská témata ze vzájemné korespondence sice zcela nevymizela, ale postupně přestala převažovat. Havel i nadále zprostředkovával tipy na nové knihy samizdatu (většinu z nich však ke knižnímu vydání nakonec získala konkurence z Indexu), působil např. jako korespondenční „spojka“ mezi Škvoreckými a Ivanem M. Jirousem, jehož *Pravdivý příběh Plastic People* v Torontu nevyšel jen proto, že autora krátce před jeho dokončením v roce 1988 popáté uvěznil, a snažil se k vydání prosadit filozofické dílo svého přítele a učitele Josefa Šafaříka. Škvorecký s Havlem konzultoval svá doporučení na udělení mezinárodních cen domácímu disentu, resp. některým jeho osobnostem a významným skupinám, snažil se vydobýt větší pozornost disentu pro dvouměsíčník *Západ*, v jehož redakční radě působil, a dokonce se pokoušel zorganizovat Havlovu transoceánskou autorskou spolupráci s Tomem Stoppardem. Došlo však i na osobnější a závažnější témata.

Pouhého půl roku po svém propuštění z vězení, tedy v září 1983, se Havel Škvoreckému svěřuje se svými (staro)novými obtížemi: „*Po určité době hájení či vyčkávání či průměří mně začíná policie dávat o sobě vědět: co chvíli mám ostrahu, kdo se mnou přijde do styku, je vyslýchán, nechtějí mi dát řidičák atd. atd. Trochu se stahují kruhy. Zřejmě jsem vyvinul víc dízi-aktivitu, než očekávali a než byli připraveni tolerovat. Paradox je, že mým hlavním přáním je uchýlit se na Hrádeček a psát hru a od disidentství si trochu odpočnout a že právě ty šikany mi maří uskutečnění tohoto plánu, jakkoliv z hlediska policie vítaného. Těžká věc.*“¹⁷ Možná šlo o pouhé postesknutí a možná si byl Havel smířeně vědom, že cesta z tohoto bludného kruhu neexistuje (hned první příští hra *Largo desolato* ostatně vypovídá právě o jejím marném hledání). Jenže Škvorecký byl mužem činu a jednal rychle. Obrátil se na vedení svého zaměstnavatele s návrhem, aby Havla pozvalo k ročnímu pobytu jako writer-in-residence, a protože Torontská univerzita tento nápad přijala za svůj, mohl překvapeného Havla hned v následujícím dopise podrobně informovat, jaké výhody (a jaké drobné povinnosti) by mu přijetí nabídky přineslo: „*Povinnost*

strávit na univerzitě dva semestry neboli osm měsíců. To neznamená sedět zde jak příšitý, samozřejmě je možné cestovat a vzdálit se z Toronta třeba na několik týdnů. Povinnost setkat se alespoň jednou týdně se studenty, kteří mají zájem o psaní v žánru, v němž writer-in-residence píše. Povinnost pronést jednu přednášku pro univerzitní komunitu na téma dle vlastní volby. Plat činí \$ 20.000, což je \$ 2500,- měsíčně, z čehož se dá velmi slušně vyjít. Writer-in-residence má k dispozici kancelář a myslím, že i sekretárku. Tam může nerušeně pracovat. Jeho sídlo je v Massey College, rezidenční koleji nejtradičtějšího typu, kde se rezidenti svolávají k obědu a k večeri zvonkem ve zvonici, a oblékají k tomu talár a vyslechnou latinskou modlitbu principála koleje. (...) Byt si writer-in-residence musí platit sám, ale to z platu snadno pořídí, obvykle se naskytne nějaký dům profesora, který je zrovna na sabatikále a odjel na rok z Toronta. Což by byl v roce 1985–6 možná zrovna můj případ,¹⁸ v kterémžto případě byste mohli bydlet u nás za protislužbu krmení koček.“¹⁹

Škvorecký si byl pochopitelně vědom toho, že na podobná stipendia před časem z Prahy vycestovali např. Pavel Kohout či Jiří Gruša, které režim záhy zbavil československého státního občanství a znemožnil jim návrat do vlasti. V Grušově případě to však přičítal jeho politickým výročkům proneseným v rozhovorech pro západní média a Pavla Kohouta chápal jako „special case“.²⁰ Jenže Havla by se komunisté touto cestou také rádi zbavili, vystěhování do USA mu ostatně doporučovali již v době jeho zatím posledního věznění. Měl tedy dobrý důvod Škvoreckého nabídku odmítnout, přesto tak neučinil hned a jednoznačně: „*Pozvání na Vaši univerzitu je fascinující a ujišťuji Vás, že bych neváhal ani vteřinu, nebýt té zatracené věci – víte které – zbavení občanství. Oni mne tady berou jako vůbec snad nejnebezpečnějšího člověka a zatím to vypadá tak, že i kdybych na jeden jediný den – v sebenevinnější souvislosti – vytáhl odtud paty, už bych se sem nevrátil. A já emigrovat nechci, není to jen pocit Odpovědnosti k mému Poslání nebo jiné vznešené věci, ale i jakési zvláštní peciválství: jsem prostě český balík, hrozně nerad něco ve svém životě přestrukturovám a neumím si prostě představit, že bych ve svém věku byl schopen tak dalekosáhlé změny. Zřejmě bych se tam jen užíral a dělal hanbu. Dokdy je třeba dát odpověď? Jediná šance je, že se poměry mezitím natolik změní k lepšímu, že roční pobyt nebude automaticky znamenat emigraci, anebo že se naopak natolik změní k horšímu, že to tady už ani já nebudu schopen vydržet (v tomhle druhém případě by mi asi ale už pas nedali, to by mne spíš popravili, nebo na doživotí uvrhli do Gulagu). (...) Na míře mého eventuálního politického sebevyjevování venku zatím věru nezáleží; vím, že by mne zbavili občanství, i kdybych vstoupil do komunistické strany Kanady, je-li tam nějaká, jako že jistě je.*“²¹ Protože však Škvorecký dokázal proti těmto Havlovým pochybnostem postavit legitimní argumenty, přiznal Havel v příštím

¹⁷ Václav Havel Josefu Škvoreckému, b. d. [28. 9. 1983].

¹⁸ Josef Škvorecký v uvedeném akademickém roce působil na Amherst College v USA.

¹⁹ Josef Škvorecký Václavu Havlovi, 17. 11. 1983.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Václav Havel Josefu Škvoreckému, b. d., prosinec 1983.

dopisu své důvody otevřeně: „... jak dobře víte – hraji tu roli i důvody jiné: pocit, že bych odešel od čehosi, od čeho není slušné odejít, a že bych moc lidí zklamal a určité při zasadil příliš velkou ránu. Nepřeceňuji sám sebe a svůj význam, jsem ale realista a znovu a znovu se (s mírnou nelibostí) setkávám s tím, jak moc oči je na mne upřeno a napjatě – jedny s obavou a druhé s nadějí – očekávají, jestli takový krok udělám, nebo ne. Jinej by na to kašlal, ale já to prostě nedovedu, jsa jaksi propadlý do své odpovědnosti.“²²

*

Jak víme, své odpovědnosti se Václav Havel již nezřekl. V korespondenci s Josefem Škvoreckým sice stihl probrat ještě řadu zajímavých témat,²³ dopisů však postupně ubývá. Počátkem června 1989 ještě Škvorecký Havla „přivítal“ po jeho propuštění z dalšího vězení, odpověď, která mu v červenci přišla z Hrádečku, je však i ve srovnání se zdvořilostním tónem předchozí korespondence nápadně věcná, a také nápadně stručná. Havel adresáta informuje, že přislíbený Šafaříkův rukopis bude již brzy dokončen,²⁴ doporučuje, aby se Škvorecký ve věci finanční podpory pro svůj podnik obrátil na tu holku, „co má za manžela toho slavného multimiliardáře (je to Češka, snad Travoltová, nebo tak nějak)“²⁵ a popisuje svou momentální životní situaci. „Máte pravdu, když se domníváte, že nemám na nic čas. Je to dokonce podstatně horší, než si myslíte: nemám už čas číst ani došlou korespondenci, ba ani vršit ji do žánrových stohů (např. podpisy peticí – sympatizující dopisy občanů – prosebné dopisy občanů – dopisy bláznů – texty dobrých spisovatelů i grafomanů – milostné dopisy dívek – výhrůžky, že na mne míří černý šíp – dopisy zahraničních institucí, časopisů, univerzit – ministrů atd. atd.).“²⁶

Běh dějin nabral v létě 1989 ostré tempo a Škvorecký jej rozhodně nechtěl brzdit. Havla proto jakoukoli další korespondenci nezdržoval a s příští zásilkou si počkal na tu nejvhodnější chvíli. Opatřil si pohlednici parlamentu v britsko-kolumbijské Victorii, na její rub napsal „Victoria!“, připojil datum 28. 12. 1989 a spolu se Zdenou Salivarovou lístek podepsal. V noci zřejmě Škvorečtí ani nešli spát. Počkali, až televizní zpravodajství potvrdí očekávanou zvěst, že Václav Havel byl zvolen československým prezidentem, a pak teprve odešli lístek vhodit do poštovní schránky. „K Havlovi jsem vždycky měl respekt,“ napsal Škvorecký Lubomíru Dorůžkovi 9. března 1990, „ale teď ho obdivuju.“²⁷

Světověznámý dramatik Hejzl z *Miráklu* byl tak definitivně pohřben.

*

Korespondence obou osobností pokračovala i po roce 1989. Zprvu měla charakter především pracovní. Škvorecký byl totiž jmenován členem Havlovy Rady konzultantů

a řadou doporučení i konkrétních činů se snažil v exilu organizovat kroky k různým formám pomoci svobodné republice. Rada však z mnoha příčin nebyla příliš funkční, takže během devadesátých let si Havel se Škvoreckým dopisovali spíše jen ojedinele, obvykle v době příprav Havlových cest za oceán nebo ze zcela konkrétních příležitostných důvodů. Později Škvorecký sepsal několik laudatií u příležitosti různých Havlových ocenění kanadskými státními či univerzitními orgány a několikrát se s Havlem sešel osobně, a to jak v Praze, tak za oceánem. Značný respekt, jemuž se Havel u obou manželů Škvoreckých těšil, posílila i účinná slova útěchy, která Havel adresoval Zdeně Škvorecké poté, kdy byla v tzv. Cibulkových seznamech označena za agentku Státní bezpečnosti.²⁸

Rozloučili se v létě roku 2010 několika krátkými zdvořilostními dopisy, které nezapírají sílící zdravotní problémy obou pisatelů. Škvorecký však kromě toho Havla alespoň upozornil na televizní film *Rytmus v patách*, který podle jeho povídek natočila Andrea Sedláčková, a Havel poslal do Toronta pozdrav z Náchoda, kde natáčel svůj film *Odcházení*: „Bydlíme v hotelu U Beránka a co chvíli mne osloví nějaký Váš spolužák.“²⁹

Václav Havel zemřel 18. prosince 2011, Josef Škvorecký ho přežil o pouhé dva týdny.

Archivní prameny:

Hoover Institution – Library and Archives, Stanford, CA, USA

Josef Skvorecky Papers. Correspondence

Box 33, Václav Havel, kartony 13–18

Box 34, Václav Havel, kartony 1–14

Thomas Fisher Rare Book Library, Toronto, Kanada

Ms. Coll. 144, Skvorecky Josef Papers

Box 62, Václav Havel

Ms. Coll 592, Skvorecky Josef Papers

Box 8, Václav Havel

Knihovna Václava Havla, Praha

Korespondence Václava Havla se Zdenou a Josefem

Škvoreckých

Soukromý archiv Viléma Prečana

Prameny vydané tiskem:

EMMEROVÁ 2005: EMMEROVÁ, Jarmila: „Léta v nakladatelství“. In: Kupcová, Helena – Příbáň, Michal (edd.). *Škvorecký 80*. Praha: Literární akademie, 2005, s. 261–265.

HAVEL 1989: HAVEL, Václav. *O lidskou identitu*. Purley: Rozmluvy, 1989².

²² Václav Havel Josefu Škvoreckému, 26. 1. 1984.

²³ Jedním z významných témat jejich dopisů z let 1987–1988 je situace, která nastala v exilu poté, kdy československá vláda některým exulantům umožnila „upravit si vztah“ se svou vlastí, tedy vykoupit se z hříchu emigrace.

²⁴ Ač to není v korespondenci přímo zmíněno, s největší pravděpodobností šlo o spis *Cestou k poslednímu*, který byl publikován až roku 1992 v brněnském nakladatelství Atlantis.

²⁵ Míněna je nepochybně Ivana Trumppová.

²⁶ Václav Havel Josefu Škvoreckému, 10. 7. 1989.

²⁷ ŠKVORECKÝ – DORŮŽKA 2021, s. 21.

²⁸ Víme o něm však pouze ze vzpomínky adresátky, dopis se zřejmě bohužel nedochoval.

²⁹ Václav Havel Josefu Škvoreckému, červenec 2010. – Knihovna Václava Havla, Praha.

LEDERER 1979: LEDERER, Jiří. *České rozhovory*. Kolín n. R.: Index, 1979.

SALIVAROVÁ 2004: SALIVAROVÁ, Zdena. „Troublemakers“. *Danny* 2004, č. 1, s. 30–35.

ŠKVORECKÝ – DORUŽKA 2022: ŠKVORECKÝ, Josef – DORUŽKA, Lubomír. *A napiš, když budeš mít náladu*. Praha: Vysoká škola kreativní komunikace, 2022.

ŠKVORECKÝ – ZÁBRANA 2010: ŠKVORECKÝ, Josef – Zábrana, Jan. *Jak je ve větě člověk*. Praha: Books and Cards, 2010.

Michal Příbáň

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Květná 8

603 00 Brno